

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

DESPRE LEXICOGRAFIE ȘI LEXICOLOGIE ÎN LUMINA ÎNVĂȚĂTURII STALINISTE DESPRE LIMBĂ

DE

PROFESOR VICTOR CHERESTEȘIU

Lexicologia este o ramură a lingvisticii, care are drept obiect studiul lexicului (studiul vocabularului limbii). « După cum se știe — scrie I. V. Stalin — toate cuvintele cuprinse într'o limbă formează laolaltă așa numitul vocabular. . . Vocabularul reflectă starea limbii: cu cât vocabularul este mai bogat și mai variat, cu atât limba este mai bogată și mai dezvoltată. Dar vocabularul, luat ca atare, nu este suficient pentru a forma o limbă; el este mai degrabă material de construcție pentru limbă »¹. Fără de acest material de construcție « nu este de conceput nicio limbă. Vocabularul — scrie I. V. Stalin mai departe — se află într'o stare de schimbare aproape neîntreruptă »². Dezvoltarea continuă a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transporturilor, a tehnicii și a științei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, necesare activității lor. Și limba, reflectând nemijlocit aceste nevoi, își completează vocabularul cu cuvinte noi, își perfecționează structura ei gramaticală.

Lexicologia se ocupă cu aceste schimbări, cu aceste modificări în vocabularul limbii, cu formele și cauzele modificărilor, cu viața cuvintelor, nașterea, învechirea și dispariția lor, cu îmbogățirea limbii cu cuvinte noi, cu modificările sensurilor cuvintelor, cu vocabularul diferitelor dialecte ale limbii etc. Astfel, lexicologia vine în contact cu dialectologia, etimologia, semantica. Studiul comparativ al lexicului unor limbi înrudite dă de asemenea date importante și pentru lingvistica comparativ-istorică.

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. P.M.R., 1950, p. 24.

² I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. P.M.R., 1950, p. 25.

Lexicografia este știința întocmirii dicționarilor. Dicționarele cuprind cuvintele dintr'o limbă, sau din două ori mai multe limbi, date, de obicei, în ordine alfabetică. Cel mai răspândit tip de dicționar e dicționarul bilingv (în două limbi), cunoscut încă din vremea antichității (dicționarele sumero-babilonice). Aceste dicționare au apărut încă în epoca sclavagistă, pentru a satisface nevoia de comunicare între colectivele sociale sau statale care vorbeau limbi diferite. Tot în timpuri îndepărtate apar și dicționarele explicative (într'o singură limbă), care-și propun ca sarcină să explice sensurile și întrebuințarea cuvintelor din limba respectivă. Cel mai vechi tip de dicționar într'o singură limbă este așa numitul « glosar ». El prezintă o listă cu comentariile cuvintelor unui text greu de înțeles. Astfel de glosare sunt « Vedele » din vechea Indie, comentarii lexicografice asupra lui Homer etc. In epoca Renașterii capătă o dezvoltare deosebită lexicografia limbilor greacă și latină; unul din cele mai cunoscute dicționare de atunci e « *Tesaurus linguae latinae* » al lui Robert Etienne (secolul XVI-lea).

Știința lexicografică, privind noile limbi europene, se dezvoltă mai târziu, cu începere din secolul al XVII-lea, și se leagă strâns de procesul de consolidare a limbilor naționale literare. In această perioadă se întocmește și dicționarul Academiei italiene (Veneția 1612) și dicționarul Academiei franceze, început la 1638 și terminat după 56 de ani, la 1894.

Academiile în ființă pe atunci și-au propus să redacteze dicționare explicative pentru tot bagajul de cuvinte al limbii naționale. Se pot distinge două tipuri de dicționare academice de acest fel: dicționarul-inventar și dicționarul normativ.

Dicționarul-inventar culege fără multă alegere lexicul limbii din toate regiunile țării și din toate timpurile. Acest fel de dicționar nu tinde să dea norme cu privire la folosirea sau nefolosirea unui cuvânt, nu indică dacă o formă e corectă sau nu, dacă e recomandabilă sau nu. Adunând materialul de limbă din tot ce a văzut vreodată lumina tiparului, lingviștii care au pornit pe drumul unei astfel de încercări și-au irosit truda și strădaniile într'o muncă de Sisif. Ei nu au reușit să realizeze nici măcar un dicționar istoric al limbii. Dicționarele rămâneau neterminate și, în cel mai bun caz, chiar dacă erau terminate, prin întinderea lor prea mare, nu erau potrivite pentru masele largi ale poporului, erau deci lipsite de utilitate practică și, adesea, de valoare științifică.

Spre deosebire de aceste dicționare întocmite de academiile burgheze, lexicografii sovietici au pornit pe drumul realizării unor opere care să satisfacă în primul rând cerințele maselor populare însetate de cultura spre care-i purtau victoriile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Lenin și Stalin au acordat o deosebită importanță muncii de întocmire a dicționarilor.

In plin război intervenționist al imperialiștilor împotriva tânărului stat sovietic, la 18 ianuarie 1920, Lenin îi scrie lui Lunacearski că dicționarul lui

Dal e... «un lucru minunat, dar e doar un dicționar dialectal și, pe deasupra, învechit. Nu a venit oare vremea să se alcătuiască un dicționar al adevăratei limbi rusești, să zicem un dicționar al cuvintelor întrebuințate de clasici, dela Pușkin până la Gorchi?»

Ce-ar fi să punem la această treabă 30 de oameni de știință, dându-le o rație așa cum primesc ostașii armatei roșii?»¹.

Aceste câteva rânduri oglindesc importanța dată de Lenin lexicografiei, studiului științific al bogăției limbii vorbite a poporului. E semnificativ faptul că pentru muncitorii la dicționare, marele Lenin propune rația apărătorilor țării, care luptau împotriva dușmanului.

În această scrisoare se arată clar și căror cerințe trebuie să răspundă un dicționar explicativ al limbii contemporane.

Pe baza acestor principii a fost întocmit în timp de 12 ani (1928—1940) dicționarul lui Ușakov (4 volume apărute în anii 1935—1940). «Noul dicționar — se spune în prefață — e *dicționarul limbii ruse contemporane*. Materialul dicționarului îl constituie cuvintele literaturii noastre clasice dela Pușkin până la Gorki și ale limbii naționale științifice și literare, formate în cursul secolului al XIX-lea. Dar în el se includ de asemenea și cuvintele noi, intrate în uzul general, în special cuvintele formate din prescurtări de tipul *colhoz*, *zarplata*, cuvintele din diferitele ramuri tehnice, cuvintele noi sau puțin cunoscute mai înainte, dar care în vremea noastră au primit o largă răspândire în legătură cu desfășurarea tot mai mare a construirii socialismului»².

În dicționarul acesta se dă mare atenție laturii normative. La fiecare cuvânt se indică accentul, ortografia, pluralul cuvântului și alte forme gramaticale, iar în cazurile când pronunțarea oscilează, se dă cea corectă. De asemenea, se înregistrează și abaterile dela aspectul literar al cuvântului, precizându-se că forma respectivă e «arhaică», «ieșită din uz», «regională» etc. Pentru formele mai puțin recomandabile se fac trimiteri la forma literară. Nu lipsesc din dicționar nici indicațiile stilistice. Astfel întocmit, dicționarul este un îndreptar prețios pentru folosirea corectă a cuvintelor, a formelor gramaticale și a pronunțării. În U.R.S.S., radio-ul, presa, școala consultă în permanență dicționarele sovietice. Dicționarele noi au încetat de a mai fi simple dicționare informative, iar lexicograful nu mai are rolul unui înregistrator de cuvinte sau de citate. «... Lingvistul — scrie S. I. Ojegov — nu numai că cunoaște căile de dezvoltare a limbii, el însuși este purtătorul limbii colectivului. De aceea el nu numai că înregistrează și interpretează faptele limbii, ci, ca participant clarvăzător la creația lingvistică a colectivului, el însuși devine un legiuitor al normelor. De aceea e atât de important pentru lingvist, creator al dicționarului normativ, să pătrundă spiritul limbii unei epoci» (adică să cunoască legile interne de dezvoltare a limbii). «... lexico-

¹ V. I. Lenin, Despre literatură, Ed. P.M.R., 1949, p. 220—221.

² D. N. Usakov, Dicționar explicativ al limbii ruse contemporane, XXX.

grafia sovietică — scrie S. I. Ojegov mai departe — ... trebuie să devină una din formele... de propagare a normelor limbii literare ruse »¹.

În țara noastră, printre cele mai vechi dicționare, amintim aici *Lexiconul Marsiglian* din secolul al XVII-lea, *Lexiconul* redactat de Anonymus Caransebiensis (1742) și *Lexiconul* dela Buda din 1825.

Alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici a limbii române a constituit mobilul înființării, în 1867, a Societății academice române. Imitând servil Academii din apus, Societatea academică română și-a pus dela început ca scop să realizeze un dicționar-inventar al limbii române. Acest lucru vădește desigur nu dragoste de popor și cultura lui. Mergând pe linia anticulturală și antinațională a regimului burghezo-moșieresc, în loc să ceară lingviștilor întocmirea unui dicționar al limbii contemporane, dicționar care ar fi folosit la ridicarea culturală a maselor, vechea Academie a pornit pe un drum fără sfârșit, transformând marele dicționar al limbii române într-o fantomă, ceea ce a făcut ca până azi poporul nostru să fie lipsit de un dicționar științific al limbii sale, în care să găsească bogăția graiului pe care l-a creat și-l folosește.

Nu e lipsit de interes să dăm aici, în câteva cuvinte, istoricul de pomină al dicționarului defunctei Academii. La alcătuirea dicționarului ea a însărcinat pe faimoșii latiniști August Treboniu Laurian și I. C. Massim. Dicționarul făcut de ei și publicat în 1873—1876 constă în cuvinte copiate din dicționarele latine sau cuvinte născocite de ei după modelele celor latine. Cât despre cuvintele din limba vie a poporului, ele au fost strânse într'un așa numit « glosariu », fiind socotite cuvinte ce trebuie înlăturate din limbă.

După această monstruoasă lucrare, vechea Academie însărcinează, în 1848[?] cu elaborarea Dicționarului, pe Bogdan Petriceicu Hașdeu. Hașdeu pornește dela principiul sănătos că dicționarul trebuie să cuprindă limba vorbită de popor. Din păcate și Hașdeu a conceput dicționarul ca un dicționar-inventar, care să includă toate cuvintele limbii române, din toate formațiile sale social-istorice și din toate regiunile, inclusiv acelea care dispăruseră demult din uzul poporului. Se înțelege că asemenea sarcini l-au depășit. În decurs de 13 ani, Hașdeu reușește să redacteze și să publice dicționarul abia până la cuvântul « bărbat ».

În 1897 se încredințează elaborarea dicționarului lui Alexandru Philippide. Timp de opt ani, Philippide adună material lexical bogat, din limba vie, ca și din literatura veche, populară și modernă, dar redactarea lucrării e concepută de el pe un plan aproape tot atât de vast ca al lui Hașdeu și, deci, irealizabil în timpul necesar.

În 1906, vechea Academie face o nouă încercare cu Sextil Pușcariu — cunoscut reacționar. Acesta și-a luat angajamentul să termine lucrarea în șase ani. Anga-

¹ S. I. Ojegov, *Despre cele trei tipuri de dicționare ale limbii ruse contemporane*, *Voprosi azicoznania*, 1952 nr. 2, p. 90 și urm.

jamentul a rămas însă pe hârtie. Pușcariu ajunge, în decurs de 38 de ani, să redacteze și să publice abia cuvintele cu literele A—C, F—L (până la cuvântul *lojniță*).

De ce oare vechea Academie a început mereu dicționarul și nu l-a terminat niciodată? Explicația o găsim în însăși concepția ei despre rolul științei și al oamenilor de știință în viața societății, concepție care consideră știința ca fiind rezervată numai unei elite, ruptă de popor, de lupta poporului pentru progres și o viață mai bună.

Partidul Muncitoresc Român și Prezidiul Academiei R.P.R. au sfătuit și au îndrumat încă din 1948 pe oamenii de știință din patria noastră să rupă cu tradițiile retrograde ale trecutului, ale științei pentru elite, să făurească o știință legată de popor, în slujba poporului.

Sarcina aceasta de onoare nu a putut fi însă îndeplinită de lingviștii Al. Rosetti, I. Jordan și Al. Graur, care nu au reușit să se lepede de influențele idealiste din lingvistica burgheză, la a cărei școală s'au format și sub a cărei înrâurire nu au putut privi cu discernământ teoriile neștiințifice, nemarxiste ale lui Marr și ale școlii lui.

După reorganizarea Institutului de Lingvistică din București, s'a pornit hotărât la lupta împotriva rămășițelor idealismului și pentru triumful învățaturii marxist-staliniste în lingvistică.

Luând drept exemplu lexicografia sovietică, s'a părăsit definitiv ideea alcătuirii unui « dicționar tezaur ». Dicționarul la care se lucrează azi, la București și Cluj, e dicționarul limbii literare române contemporane. Scopul lui e de a da oamenilor muncii un dicționar al limbii actuale, al limbii vii, vorbite și scrise de către clasicii și scriitorii noștri moderni, de seamă, precum și de conducătorii Partidului nostru. Astfel conceput, se înțelege ce sarcini mari stau azi în fața lexicografilor noștri. Dicționarul pe care-l așteaptă poporul muncitor dela noi trebuie să fie un dicționar normativ, nu un dicționar-registru, un dicționar-muzeu. Lingvistul, creator al dicționarului normativ, trebuie să pătrundă spiritul limbii, să cunoască legile interne de dezvoltare a limbii. Pentru aprecierea a ceea ce e « corect » și a ceea ce e « incorect » în limbă, el trebuie să pornească dela tezele fundamentale ale lingvisticii marxiste. « Tot ce este nou și se dezvoltă, tot ce este îndreptățit prin legile interne de dezvoltare a limbii, tot ce corespunde structurii acesteia, tot ce se bazează pe tendințele vii ale creației populare, pe procesele active din gamatică, semantică, întrebuințarea cuvintelor, formarea cuvintelor etc. nu poate fi socotit « incorect ». Dimpotrivă, ceea ce se creează de obicei artificial, în ciuda normelor vii și tendințelor vii ale dezvoltării limbii literare, ceea ce se transpune mecanic din dialecte și jargoane în limba literară constituie « elemente incorecte » în adevăratul sens al cuvântului, care sărăcesc și pocesc limba »¹.

¹ Din articolul program publicat în revista *Voprosi Iazicoznaniia*, 1952, nr. 1.

Desvoltarea rapidă a industriei și agriculturii, ridicarea nivelului cultural al maselor, interesul tot mai general pentru progresele științei și tehnicii fac ca terminologia specială tehnică, științifică, lexicul de specialitate să pătrundă adânc în limba poporului, în limba literară și în limba presei. În problema unificării, a fixării terminologiei de specialitate mai e mult de făcut. Prin muncă susținută și devotată cauzei poporului, lexicografii noștri vor învinge nu numai aceste dificultăți, ci și toate celelalte care stau în calea alcătuirii noilor dicționare. Sarcina de onoare a Institutului de Lingvistică al Academiei R.P.R. este astăzi redactarea și publicarea la termen, în condiții optime, a dicționarului limbii literare române contemporane, lucrare așteptată de aproape un veac de oamenii muncii din patria noastră.

După cum se prezintă până acum mersul lucrărilor, avem tot dreptul să credem că, până la sfârșitul acestui an, vor fi date la tipar primele două volume din « Dicționarul limbii române contemporane ».